

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DE VERBORGENHEID VAN GOD III

'Ik heb niet in het verborgene gesproken noch ergens in het land der duisternis; Ik heb tot het nakroost van Jakob niet gezegd: Zoekt Mij tevergeefs.

D, de HERE, spreek wat recht is, verkondig wat rechtmatig is' (Jes. 45 : 19).

Oe sprekende God vordert zijn wereld terug

Vorige week gaven wij aandacht aan de eer die – blijkens Jes. 45 : 15 – de God van Israël uit de mond van buitenlanders ontvangt. God heeft de volken verbaasd en verast door zijn ongedachte werk. 'Een God, die Zich verborgen houdt!'

Ditmaal willen wij uit het onmiddellijke vervolg een aantal woorden overwegen. De volken worden nu op hun beurt aangesproken door God. Hij bepaalt hen bij het feit, dat Hij de enige God en de almachtige Schepper van hemel en aarde is. Hij heeft een prachtige wereld gemaakt – een wereld die uitmunt door soliditeit en bruikbaarheid. Er gaat geen dag voorbij of alle schepselen mogen daarvan genieten (vers 1X).

Deze God bepaalt alle mensen bij de realiteit van zijn grote kracht als Schepper en Onderhouder; bewust of onbewust – ieder schepsel heeft dááran zijn leven en voortbestaan te danken.

In vers 19 voegt de grote God daaraan een volgend blijk van zijn groot vermogen toe. **Mij heeft niet alleen een prachtige, doelmatige wereld geschapen, maar Hij komt**

bovendien in die wereld voortdurend Zichzelf presenteren. De Schepper is geen zwijger, maar spreker: 'Ik, de HERE, *spreek wat recht is, verkondig wat rechtmatig is*'. Dat wil toch in ieder geval zeggen: de almachtige God leert ieder schepsel, wat goed en passend is voor het geschapen leven. Dezelfde God, die zijn schepping zo schitterend ordende, roept in zijn spreken zijn mensen voortdurend tot de orde. Want anders wordt die heerlijke wereld van God een **chaos**.

Op dit moment richt zich onze aandacht op dit spreken van God. Dit spreken van God is in dit verband een omschrijving van Gods grote actie om zijn goede schepping te redden uit de greep van de boze machten die de mensheid doen opstaan tegen de levende God en haar doen wegzinken in de godvergetenheid. Sinds de formatie van de wereld en de menselijke samenleving (vers 18-slot) hebben zich immers grote rampen voltrokken in de goede wereld van God.

De mensen zijn ver buiten de orde van de schepping gegaan. In hun waanwijsheid hebben zij de eredienst voor God opgezegd en geweigerd Hem als God te verheerlijken en te danken. De waarheid hebben zij in ongerechtigheid gesmoord en onder Gods open hemel hebben zij hes in hun hoofd gehaald om de majesteit van de onvergankelijke God te vervangen door het beeld van een vergankelijk mens, van een viervoetig of kruipend dier, van zon, maan of sterren (Rom. 1 : 18-25). Daarvoor bogen zij hun

HOOFDARTIKEL

De verborgenheid van God III

C. Trimp

UIT DE SCHRIFT

Vreemdelingen-rouw

G. Zomer Gzn.

KERKELIJK LEVEN

'Openheid' in de Gereformeerde Kerken?

M. te Velde

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

UIT DE HISTORIE

De evangelieprediker en zijn keizer II

H. Veldman

GEKNIPT VOOR VANDMG

Voortgang in heiliging

BUITENLANDSE KERKEN

Gardanne, gemeente in wording

Kees Smit

PERSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KFRKEN

knieën. Is dat niet hemel-torgend? Is het niet God-geklagd? Midden in Gods prachtige wereld en met behulp van Gods eigen produkten de almachtige God zo publiek te beledigen?

Zo dwaas zijn de bewoners van Gods schitterende wereld geworden. Zij gingen buiten de scheppingsorde staan in hun weigering om de enige, onvergankelijke God eer te geven. Dus klaptten zij dicht en gingen zich richten op elkaar. Zij verontreinigden het leven en besmeurden het huwelijk en de sexualiteit. Zij braken de structuren van het leven af en gaven zich over aan hun eigen lusten, aan hun hebzucht, kwaadaardigheid en egoïsme.

Mensen gingen ruzie maken, volken gingen oorlog voeren. Hele stukken van de wereld werden een baaiert van ellende, prijsgegeven aan verwoesting en dood. Ontelbaar veel levens werden vernietigd; talloze mensen moesten op de vlucht of werden als insecten verdelgd.

Er kwam honger en ellende op deze aarde. Rivieren werden vergiftigd, bossen stierven vanwege de zure repen, wapens werden geproduceerd en zózeer verfijnd, dat de hele mensheid voortdurend balanceert op de rand van de totale vernietiging. Dáárvoor werd het menselijk vernuft gebruikt. Dát gebeurt tot de dag van heden in de schone schepping van God. Dat maken wij, mensen met elkaar, er nu van – pal voor de ogen van de grote God.

Als één ding duidelijk is, is het wel dit: deze puinhoop die het gevolg is van de grote ontsparing van de mens, stemt niet overeen met de bedoeling van de Schepper.

En omdat God evenmin bereid is zijn eigen schepping af te schrijven, is Hij opgestaan om zijn wereld tot de orde te roepen. God kan zijn schitterend bouwwerk toch niet prijsgeven aan een stel dwazen?

Daarom stond de Schepper op en Hij ging spreken. Dat

spreken was een *roepen* – zoals *je* mensen terugroept die in hun onverstand een afgrond tegemoet lopen.

Daarover spreekt God door de profeet: *'Ik heb niet in het vei-horgene gesproken, noch ergens in het land van de duisternis'*.

God *werkt* wel in het verborgene (vers 15), maar Hij *sprekt* publiek. Hij spreekt bovendien duidelijk; Hij hult Zich niet in geheimzinnigheden, maar spreekt taal voor iedereen – openlijk en openhartig. Wie een mens tot de orde wil roepen, moet hem niet tegelijk raadsels laten oplossen. Onderweg naar de afgrond heeft een mens niets aan een puzzelrubriek.

Dus sprak God niet in raadsels. Hij zocht de mens niet via piepgeluiden uit de afgrond of met behulp van orakels uit een rotsspleet. Hij verontrustte hem niet met klopsignalen uit het dodenrijk en evenmin met religieuze cryptogrammen of lichtflitsen van een ziener-hier en een magierdaar. God heeft zijn goede woord gesproken onder zijn eigen heldere hemel en niemand hoeft er een vreemde taal voor te leren om dat woord te verstaan. Hij kan het vatten, naspreken en belijden – daarvoor hoeft hij alleen maar te luisteren in goed vertrouwen. Niemand hoert er een verre reis voor te ondernemen of een zoverkunstenaar voor in te huren. God zei iets heel eenvoudigs: Hij zei: *'IK hen het'* (zie vers 18). 'Ik ben de HERE, uw God. Doe toch de afgoden weg!'

Wij staan hier voor het grote wonder van de openbaring van God. Het is God Zelf, die om daarover onderricht. Hoe zouden wij iets tot elkaar kunnen zeggen over God, wanneer God Zelf het ons niet eerst zou onthullen? Na zijn grote onthullingen in de schepping van de wereld heeft God zijn wereld in haar schuld, nood en ellende gerecht met de grote onthulling van zijn wil-tot-verlossing. Wij mogen ook zeggen: zijn liefde in Christus, zijn eigen, enige Zoon. Zó geschiedt de liefde van God – in het woord van de openbaring!

Zo brengt God zijn eigen wereld op orde!

De wereld mag haar God terugvinden

In de tekst die onze aandacht heeft, geeft de levende God nog meer informatie aan de volken van de aarde. 'Ik heb tot het nakroost van Jakob niet gezegd: zoek Mij tevergeefs' – zo lezen we.

Het '*zaad (nakroost) van Jakob*' – dat is het volk Israël, door de eeuwen heen. Het was dat volk, dat God Zich had gekozen om als eerste natie tot de orde te worden geroepen en opnieuw de eredienst voor God aan te leren.

En deze tekst worden immers heidenen aangesproken; God onderricht hen over zijn werk en beleid tot dusver. Het heil is voor de volken, maar dat heil begon bij Jakob en zijn nakroost. Zo was de werkwijze van God: Eerst heeft Hij tot Jakob gezegd, wat Hij op dit moment tot allen zegt: Zoek Mij – want Ik, de Schepper, hen te vinden en laat Mij vinden. Loop niet bij Mij vandaan, maar zoek Mij toch. Dan komt een mens weer, waar hij wezen moet en waar hij altijd had moeten blijven.

Zoek Mij, waar je ook bent: in Egypte, in de woestijn of in

KERNREDACTIE

DR. W. G. DE VRIES (eindred.), DRS. G. J. VAN MIDDEL KOOP, PROF. DR. M. T. F. VRIJDE

OVERIGERELECTIEDEN

DRS. R. T. BEEK, DRS. R. T. WITEN, DRS. C. J. DE RIJTER, DRS. H. VELD-MAN, PROF. UK. K. VELING.

MEDEWERKERS

DRS. J. A. ROERSEMA, J. M. DE JONG, A. JOH. KISJES, DRS. J. MESSELINK, DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie, Postbus 24, 8260 M te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointic B.V., Postrekening 406040 t.n.v.

De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (0110) 15591.

ABONNEMENT:

f 84,75 per jaar, f 45,25 per halfjaar, studenten f 69,25 per jaar (binnenland)

Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES

Prijs: f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

Kanaän. Of misschien ben je wel in Assyrië of in Babel. In ieder geval: *Zoek Mij* – onder de hemelkoepel ben Ik te vinden. Ik ben geen onvindbare, onbenaderbare God. Zelfs als je in ballingschapsellende bent neergezonken of diep in het heidendom van Afrika bent geboren en *getogen* – *zoek Mij!*

Hier klinken zeer oude woorden door, wanneer het gaat om het volk Israël. Destijds heeft Mozes al gesproken over de situatie van de ballingschap waarin Israël terecht zou knmen, wanneer het in het beloofde land de dienst van God zou vergeten. Wij lezen daarvan (bij voorbeeld) in Deut. 4 : 25vv.

Slechts één uitweg weet Mozes in die situatie aan Israël te wijzen: 'En dan zult gij daar de HERE, uw God, zoeken en Hem vinden, wanneer gij naar Hem vraagt met uw ganse hart en met uw ganse ziel' (vers 29).

Dat woord komt terug in Jes. 45 : 19. En dat woord krijgt nu internationale afmetingen, zoals het vervolg leert: 'Wendt u tot Mij en laat u verlossen, alle einden der aarde, want Ik hen God en niemand meer' (vers 22).

Juist omdat er slechts één God is, moeten alle volken welken van Hem (vgl. 1 Tim. 2 : 3-7; Rom. 3 : 23, 29, 30). Wat God tot Jakob zegt, zegt Hij tot allen: *Zoekt Mij!*

Herken de Schepper in het werk van de verlossing!

Aan dat woord voegt de roepende God nog een opvallend woord toe. Met nadruk verklaart God, dat Hij niet tot het nakroost van Jakob heeft gezegd: *Zoek Mij 'tevergeefs'*.

Het is de inoëte waard om speciale aandacht aan dit woord te geven. Wij hebben hier namelijk te maken met een woordspeling. In dat woord 'tevergeefs' uit vers 19 komt het woord uit vers 18 terug, dat God de wereld niet tot een 'baaierd' heeft geschapen. In beide teksten gaat het over hetzelfde woord. dat wij in het begin van de bijbel aantreffen: 'de aarde nu was woest en ledig'. Daarmee geeft de bijbel in het scheppingsverhaal aan, dat de aarde nog moest worden *toebereid* als woonplaats voor mens en dier. Gods ordenende hand moest de aarde nog bewerken, aankleden en versieren, wilde er ooit leven (en samenleven) mogelijk zijn. Daarvan vertelt de bijbel dan ook in het vervolg van het eerste bijbelhoofdstuk.

De profetie van Jesaja grijpt daarop terug in vers 18. God heeft de aarde niet tot een baaierd geschapen, maar haar ter woning geformeerd.

In vers 19 zegt de Here. dat Hij in zijn verlossingswerk Zichzelf laat kennen als de God, die eenmaal de aarde zo prachtig heeft geformeerd. Ook zijn verlossingswerk laat het beeld zien van een prachtig werkstuk, dat zich niet als een chaos presenteert.

Het valt voor bijbelvertalers niet mee om deze zinspeling in de vertaling weer te geven.

Een paar voorbeelden:

J.L. Koole vertaalt aldus:

is. 18: Niet als chaos heeft Hij haar geschapen.

vs. 19: Niet heb Ik tot de nakomelingschap van Jacob gezegd: 'zoekt Mij als chaos!'

Groot Nieuws Bijbel:

vs. 18: Hij schiep geen onherbergzaam land, maar een bewoonbaar gebied.

vs. 19: Ik vroeg Israël niet: zoek Mij in een onherbergzaam land.

KBS (Willibrord-vertaling):

vs. 18: die haar niet als een leegte heeft geschapen.

vs. 19: Ik heb niet gezegd tot Jakobs geslacht: *Zoek Mij in de leegte.*

Uit deze voorbeelden kan duidelijk zijn, hoe moeilijk het is om de woordkeus in de oorspronkelijke tekst tot klinken te brengen in onze vertaling. De Statenvertaling en de N.B.C.-vertaling hebben zich kennelijk van pogingen in deze richting onthouden, al zal de woordspeling de vertalers niet zijn ontgaan. In ieder geval moeten wij in de uitleg van deze tekst aandacht geven aan dit gegeven.

Wanneer de grote God zijn eigen mensheid opzoekt en terugroept, stuurt Hij zijn mensen niet de chaos in. Zij hoeven de aarde niet te ontvluchten om Hem te vinden. Zij zijn niet genoodzaakt om de toevlucht te nemen tot onbekende streken of op reis te gaan langs onbegaanbare paden. Zij zijn niet aangewezen op duistere, mystieke sluipwegen, die slechts door diep-ingewijden kunnen worden betreden.

God maakt er geen chaos van. Dat heeft Hij bij de schepping niet gedaan en dat doet Hij evenmin bij het opnieuwig leggen van het contact met zijn wereld. Hij spreekt openlijk en duidelijk en de mens van zijn kant kan Hem vinden, zo vaak hij zich laat roepen. Wie zijn verlossende roep hoort, hoeft niet in het luchtledige te tasten of als een blinde zijn weg te zoeken. De weg naar God voert ons niet de rimboe of de woestijnen in.

Er zijn aanwijsbare plaatsen om de credienst voor God opnieuw aan te leren. Er zijn aangewezen momenten om Hem te ontmoeten en te aanbidden. Waar je ook bent en wie je ook bent – de God die de hemelkoepel hoven je hoofd uitspande, laat zich vinden door een volk dat Hem zoekt – zómaar, midden in de schepping. Dat zijn de rechte wegen van de Here. Psalm 24 zingt de lof voor deze God!

God gaat een nieuwe wereld maken – een wereld vol gerechtigheid. Zo brengt Hij zijn wereld op orde. De apostel Paulus zal het later met apostolische duidelijkheid komen uitleggen in datzelfde Romeinen 1, dat ons de wanorde van het god-vergeten leven onthult.

'In de HERE wordt het gehele nakroost van Israël gerechtvaardigd en zal het zich beroemen' (Jes. 45 : 25).

Wat betekent dit alles voor ons onderwerp: de verborgenheid van God? Dat niemand een wijs woord daarover spreken kan, wanneer hij niet eerst goed geluisterd heeft naar het niet-verborgen spreken van deze God.

Dat is dan ook het thema van ons laatste artikel hierover.

C. Trimp

VREEMDELINGEN-ROUW

'... en Abraham ging naar binnen om over Sara te weelagen en haar te bewenen. Toen stond Abraham op, en ging heen van zijn dode, ...'

Genesis 23 : 2,3

Abraham had een probleem. Naast de vele problemen die hij als vreemdeling en bijwoner al had in het land waar de Here hem gebracht had, een nieuw probleem. Hij was immers een zwervende Arameeër, zonder vaste woon- en verblijfplaats. Nu eens woonde hij bij Berseba, in de woestijn, dan weer, in het droge seizoen zocht hij het met zijn vee wat hoger op, in de buurt van Hebron, bij Mamre. Maar nergens had hij de beschikking over een blijvend eigen stuk grond, waar hij zijn dode vrouw kon begraven. En dat was zijn nieuwe probleem: Waar laat ik mijn dode?

We lezen dat Abraham naar de tent van zijn vrouw, gaat om over haar te rouwklagen en haar te bewenen. Abraham bedrijft rouw over zijn dode. Wat een verdriet! Jarenlang hadden hij en Sara samen opgetrokken. Samen gereisd naar dat vreemde land, dat God hen gegeven had, Samen lief en ook veel leed gedeeld. Tot op hoge leeftijd kinderloos. Reken maar dat dat een band gegeven heeft tussen die twee. Maar nu is het afgelopen. Geen vriendschap meer, niet meer uithuilen bij elkaar, geen arm meer om je heen. Wie kan peilen, wat het verlies van man of vrouw betekent?

Opvallend is dat in het geval van Abraham niet wordt gesproken over burenen en vrienden, die met hem rouw bedrijven. Dat was normaal wel zo. Juist in rouw bleek dat je in een gemeenschap van mensen opgenomen was. De mensen stonden om je heen. Men zorgde voor je eten en klaagde met je mee. (Jer. 16 : 7; Ez. 24 : 17). Maar daarover lezen we niets in Gen 23. Abraham is alleen. Abraham rouwt alleen. Hij heeft niets: geen burenen, geen vrienden, geen graf. Vreemdeling en bijwoner. Waar moet zijn dode nu rusten?

En hijzelf? Een oude man, met een vrijgezelle zoon van 37. Naar de mens gesproken zeg je dan: wat zijn zijn mogelijkheden nog?

Het zou onder deze omstandigheden heel menselijk zijn, om de moed op te geven en het hoofd te laten hangen. Wat moet Abraham nog?

Dat weet hij heel goed: Hij staat op, gaat heen van zijn dode. Hij blijft niet bij zijn dode vrouw zitten. Er is een tijd om te rouwklagen en een tijd om weer aan het werk te gaan. Rouwen mag, verdriet hebben ook. Dat hoort er-

bij. Maar je moet ook weer opstaan. En dat kan Abraham. Want na hoofdstuk 22, weet hij wat hij heeft aan God, zijn HERE! Toen heeft hij overwogen (Hebr. 1 : 18), dat God bij machte was zijn zoon Izaak weer uit de doden op te wekken. Hij weet van de macht van God over de dood. Hij weet dat de dood geen einde maakt aan Gods beloften. Hij weet dat hij en zijn vrouw, ook al is zij dood, in Gods verbond zijn opgenomen. Hij weet het, omdat hij gelooft, dat God in dat verbond altijd verder gaat, altijd maar verder, zelfs over de grens van de dood heen. Daarom blijft hij niet bij zijn dode neerzitten, maar hij staat op en gaat heen van zijn dode. Er moet een graf komen!

G. Zomer Gzn.

'OPENHEID' IN DE GEREFORMEERDE KERKEN? II

De statuten-wijziging van het **Nederlands Dagblad** waarover het in deze artikelen gaat, is door de redactie nadrukkelijk gezet in het kader van een ontwikkeling naar meer 'openheid' in de Gereformeerde Kerken. Die 'openheid' sloeg dan vooral op het denken over de kerk. Gereformeerden staan vandaag minder kritisch en afwijzend tegenover andere kerken en gelovigen in andere kerken.

De typering 'meer openheid' geeft volgens mij een eenzijdig en onvolledig beeld. Voor de Gereformeerde Kerken blijft belijndheid een essentiële kenmerk. Om eenzijdige beeldvorming te voorkomen gaf ik van die belijndheid een aantal voorbeelden uit het kerkelijk leven. De Gereformeerde Kerken zeggen nog steeds van andere kerken: "daar hóór je niet!"

Dat blijkt niet alleen uit de kerkelijke praktijk, maar ook uit verschillende besluiten van onze generale synodes zowel voor als na de Vrijmaking.

De naam van de kerken

Op de eerste generale synode na de Vrijmaking hebben de kerken besloten, dat de naam van iedere plaatselijke kerk zou zijn en blijven: 'Gereformeerde Kerk te...'. Wij gaven dus de oude naam niet prijs. Niet de kerken die de synodes van 1942-1944 volgden waren gereformeerd, maar de kerken die zich daarvan vrijmaakten.

Alleen wanneer er in het externe verkeer bijvoorbeeld bij de post of bij een volkstelling misverstand en verwarring met de 'synodale' kerken zou kunnen ontstaan, accepteerden we een 'postale aanduiding': eerst 'onderhoudende art. 31 K.O.' en later 'vrijgemaakt' tussen haakjes achter de naam. Maar de officiële naam van de gezamenlijke kerken was geen andere dan 'Gereformeerde Kerken In Nederland'.

Met die naam zeiden wij impliciet, dat we ernst wilden maken met de norm van art. 27-29 NGB. We hebben onszelf niet een nieuwe naam gezocht: 'Herstelde Gerefor-

meerde Kerken' of 'Vrijgemaakte' of 'Vrije Gereformeerde Kerken'. Gewoon 'Gereformeerde Kerken'. En die naam geldt nog steeds. Wij willen niet de zoveelste optie in het 'grefo-menu' zijn! En we hebben ons altijd als kerken verzet tegen zulke dingen. Want we wilden ernst maken met de bijbelse leer over de kerk.

Merkwaardig is wel, dat er op dit punt de laatste tijd een kleine discrepantie groeit tussen de kerkelijke uitspraken en de praktijk van veel gereformeerden. Br. J. Meijer uit Baarn attendeerde daar terecht op in een 'Ingezonden' dat in ons nummer van vorige week is geplaatst.

Er heeft zich vooral het laatste jaar de gewoonte ontwikkeld om overal 'vrijg.' bij te zetten als het over de Gereformeerde Kerken gaat. Dat je dat voor buitenstaanders doet in bv. 'De Telegraaf' of in een evangelisatiefolder, is nog te argumenteren. Maar de ijver waarmee we tegenwoordig om de kliklap ook in een 'eigen' krant als het ND en in kerkbladen en brieven overal 'vrijg.' achter de naam van de kerken of achter de benaming gereformeerd zetten, doet merkwaardig aan.

En het staat nog zo lelijk ook! 'De gereformeerde (vrijg.) predikant X. sprak in het gebouw van de geref. (vrijg.) kerk te Y. voor een publiek van voornamelijk geref. (vrijg.) jongeren. Hij nam natuurlijk een geref. (vrijg.) standpunt in...' En wat daar verder volgt.

Daar sta je dan als gereformeerd mens. Gedegradeerd tot exemplaar van de 'vrijg.' variant van gereformeerd zijn. En dan ook nog een bekneld exemplaar: tussen haakjes gezet. Opgesloten (vrijgemaakt) in plaats van onbekommerd gereformeerd. Het lijkt wel of we van tussen onze haakjes bij voorbaat iedereen willen laten zien, hoe bescheiden we zijn en hoe we de goede naam gereformeerd wel in alle 'openheid' met nag tien andere soorten gereformeerd delen willen.

Laten we toch gauw ophouden met dat malle ge-(vrijg.)! Gereformeerd zijn we. En als het geen echte verwarring veroorzaakt hoeft er verder niets bij. Wij zijn geen denominatie, geen ooit eigenzinnig opgericht zoveelste kerkje, maar gewoon de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Samenwerking in evangelisatie

Door de generale synode van 1933 is uitgesproken, dat van volledige samenwerking met anderen, niet-gereformeerden, geen sprake kan zijn, waar het evangeliseren bestaat in of gepaard gaat met prediking van het Woord van God. Wel kan men met anderen iets samendoen in de verspreiding van bijv. bijbels en kan men praktische afspraken maken over verdeling van werk, van tijden of terreinen.

Met niet-gereformeerden bedoelde men hen die niet tot de Gereformeerde Kerken behoorden. In het commissierapport uit 1933 werd ook een samenwerking op basis

van de drie formulieren van eenheid afgewezen. Zo 'gesloten' waren we dus al vóór de Vrijmaking!

Officiële vertegenwoordiging

Op de synode van 1933 is een uitspraak gedaan over de vraag, of een kerkeraad een officiële vertegenwoordiging mag sturen naar bijv. een intrede of afscheid van een predikant in een ander 'kerkinstituut'. Besluit: uit de aard der zaak behoort dat niet plaats te vinden. Op de synode van Leeuwarden 1990 is deze kwestie opnieuw aan de orde geweest. Er was een verzoek om de uitspraak van 1933 te nuanceren met het oog vooral op kerken waarmee goede contacten in de richting van kerkelijke eenheid zijn. De synode heeft aan dat verzoek niet voldaan. Ze vond de regel van 1933 voldoende.

Nu kun je bij deze besluiten best wel een kanttekening plaatsen. Volgens de Acta van 1990 meenden de indieners van het voorstel dat in Leeuwarden tot besluit werd verheven, dat de regel van 1933 "het recht van de plaatselijke kerk onverlet laat om in gevallen waarin eenheid van leer, dienst en tucht is vastgesteld, en de roeping tot kerkelijke vereniging erkend is, zich wel te laten vertegenwoordigen, indien naar het oordeel van de kerkeraad dit in het licht van de Schrift en de confessie verantwoord is". Tk vraag me af, of dat dan ook niet in het besluit van de synode had moeten worden opgenomen.

Maar intussen is de regel duidelijk. De besluiten van 1933 en 1990 gelden nog steeds en geven aan, hoe 'open' de Gereformeerde Kerken wel en niet willen zijn. De kerken weten best, dat er andere kerkgemeenschappen in Nederland zijn. Maar ze gaan daar niet op bezoek als hij goede buren in 'kerkjesland'.

De Hervormde Kerk

Aparte aandacht verdient de wijze waarop in de kerkelijke besluiten de visie op andere kerken expliciet aan de orde is geweest. Eerst iets over de Hervormde Kerk.

Er zou een apart artikel te schrijven zijn over de Hervormde Kerk en dan met name over de positie van de gemeenten van de Gereformeerde Bond en andere gereformeerde belijders in die kerk. Je kunt veel goeds zeggen over plaatselijke gereformeerde bonds-gemeenten en over publikaties uit die kring. Ik zal het zelf ook nooit nalaten om dat te accentueren. Maar als het gaat om de visie van de Gereformeerde Kerken – onze gezamenlijke visie! – op de Hervormde Kerk en op de kerkelijke positie van mensen die daar deel van uitmaken, dan hebben we een fundamentele synode-uitspraak uit 1892.

De Gereformeerde Kerken hebben zich bij de Vereniging van 1892 nadrukkelijk over de Hervormde Kerk uitgesproken. Over de taxatie van die kerk is zelfs gedurende een paar jaren intensief gediscussieerd en onderhandeld tussen afgescheidenen en dolerenden. Er was verschil in benadering. Maar bij de Vereniging vonden ze elkaar ten slotte in een 'beding' dat als volgt luidde:

'als, wat de verhouding tot de Ned. Herv. Kerk betreft, dit

wederzijds wordt uitgesproken, dat verbreking van de kerkelijke gemeenschap met de besturen van de Ned. Herv. Kerk niet alleen, maar **trok** met de leden in corporatieën en plaatselijken zin, door Gods Woord en de Ger. Belijdenis geboden en dus noodzakelijk is.'

Iemand zegt misschien: ja, dat **was** 1892, toen lag het in de Hervormde Kerk allemaal heel anders. Maar dat is niet waar. Er waren in 1892 nog heel wat oprechte gelovigen en gereformeerde belijders in het hervormde genootschap. Daar waren onder hen die zelfs zeiden, dat hun kerk de merktekenen van de valse kerk **vertoonde**. Maar ze bleven wel. Artikel 1 in hun geloofsbelijdenis was: 'wij blijven'. En ze schreven – ook toen – goede boeken en hielden prachtige, **opbouwende, gereformeerde** preken.

Maar wij zeiden als gereformeerden toch: 'u hoort daar niet, u zit fout, u bent ongehoorzaam aan wat de Here van u vraagt in het stuk van de kerk'. Je mag bij hervormde mensen veel geloof en vruchten van geloof opmerken. Maar er is bij hen, gemeten aan Schrift en belijdenis **geén** kerkelijke bouw. Veel gehoorzaamheid, maar op een kardinaal punt, de roeping inzake de kerk, **geén** gehoorzaamheid.

Die uitgesproken overtuiging van 1892 is tot op de dag van vandaag de kern van de gereformeerde visie op de Hervormde Kerk. In de ene periode van de geschiedenis spraken we over de gereformeerde belijders daar wel eens wat positiever dan in de andere periode. Noem dat 'openheid', 'een ruimere gezindheid' of zoiets. Maar de hoofdzak, de grondtoon bleef: van Godswege ben je als gelovig mens verplicht de Hervormde Kerk te verlaten. Daar gaat geen letter van af. Ook een 'gereformeerde-honder' handelt op dit punt in strijd met Schrift en belijdenis.

Uitspraken over de Vrijmaking

Na de Vrijmaking kwamen de kerken herhaaldelijk te staan voor de vraag naar onze verhouding tot de synodaal-gebonden kerken. Waren **we** twee helften van één kerk, die op een ongelukkig moment door een 'broedertwist' van elkaar losgeraakt waren? Of moest je het verlaten van de weg die de 'synodale' kerken gingen, beschouwen als een voor ieder **geldende** roeping van Godswege, confessioneel te onderbouwen vanuit art. 27-29 NGB?

Die vragen zijn uitvoerig in onze kerken aan de orde geweest in de zestiger jaren. De Open Brief van 31 oktober 1966 legde hierover een visie in het midden van de kerken die geargumenteed door de Gereformeerde Kerken is afgewezen. De relativiserende manier waarop de Open Brief over de Vrijmaking en het bestaan van de Gereformeerde Kerken sprak, **werd** veroordeeld door de synode van Amersfoort-W. 1967, omdat **zo** de belijdenis van art. 27-29 NGB niet werd nagesproken.

In de besluiten van de zestiger jaren hebben we duidelijk geweigerd onze kerken als een variant onder de varianten te laten neerzetten. Daar zat achter, dat we over de kerk normatief wilden spreken vanuit Gods Woord en niet relativiserend vanuit feitelijke verdeeldheid. Die besluiten uit

de zestiger jaren gelden nog steeds. Er zijn onder ons wellicht mensen die met die besluiten moeite hebben en die vandaag meer ruimte zouden willen voor een soortgelijk spreken over de kerk als de Open Brief deed. Maar dat is dan wel een afwijkend standpunt en niet de officiële lijn van de Gereformeerde Kerken!

De Christelijke Gereformeerde Kerken

Hoe kijken de Gereformeerde Kerken aan tegen de Christelijke Gereformeerde Kerken? Ik zal hier niet alles ophalen wat daarover uit de historie van de laatste honderd jaar is te vertellen. Ik beperk me tot de vraag: zien de Gereformeerde Kerken de Christelijke Gereformeerde Kerken als óók een ware kerk?

Er wordt de laatste tijd door meer dan een onder ons beweerd, dat onze kerken de Christelijk Gereformeerde Kerken als ware kerken zouden hebben erkend. Men beroept zich in dat verband meestal op een uitspraak van een gereformeerde deputaat in de besprekingen met christelijk-gereformeerde deputaten in 1951. Die uitspraak luidt als volgt: 'Wie heeft u diets gemaakt, dat wij alle andere kerken als valse kerken bestempelen? In onze mondelinge samensprekingen is dergelijke dwaasheid duidelijk weerlegd'.

Afgedacht nog van het feit, dat het zeggen van deputaten niet gelijk gesteld moet worden aan een uitspraak van de kerken, is het zo klaar als een klontje, dat de uitspraak uit 1951 niet de strekking heeft die men er wel aan geeft. Niet alle andere kerken als valse kerken bestempelen is nog wat anders dan de Christelijke Gereformeerde Kerken als ware kerken erkennen.

Het is dunkt me nuttig om hier vast te stellen, dat de Gereformeerde Kerken altijd in vrij positieve zin de Christelijke Gereformeerde Kerken hebben benaderd. Ze wilden daarin ver gaan. Maar ze hebben *nooit* de Christelijke Gereformeerde Kerken als *ware kerken* erkend.

Wat daar voorzover ik weet in onze synodale besluitvorming nog het dichtst bij komt is een uitspraak van onze synode van 1946. Die besloot 'contact te zoeken met de Christelijke Gereformeerde Kerk, die met ons staat op dezelfde basis van Gods Woord en de Drie Formulieren van Eenigheid' om 'gezamenlijk middelen te beramen, die onder den zegen des Heeren kunnen leiden tot kerkelijk samenleven'.

We waren na de Vrijmaking nog meer dan daarvoor gemotiveerd om te streven naar eenheid met de Christelijke Gereformeerde Kerken. We verklaarden, dat zij met ons op dezelfde schriftuurlijke en confessionele basis stonden. Dat was een tamelijk ver gaande uitspraak. Maar een erkenning dat de Christelijke Gereformeerde Kerken ware kerken waren of zijn, dat was het nog niet! Het lag ook helemaal niet voor de hand om dat toen al uit te spreken. Er moest immers nog een hele samenspreking op gang komen om elkaar nader te leren kennen en over verschillen door te praten.

Ook na 1946 is er bij mijn weten geen enkele synode-uitspraak aan te halen, waaruit een erkenning van de Chris-

telijke Gereformeerde Kerken als (óók) ware kerken zou blijken. En de CGK hebben van hun kant al evenmin over de Gereformeerde Kerken als 'ware kerken' gesproken. Zij hebben zelfs nooit verklaard, dat de GK op de grondslag van Schrift en belijdenis *stáán*, als een feit. Ze gingen niet verder dan te zeggen, dat wij op die grondslag *wilden* staan. Hetzelfde verklaarden ze trouwens ook van de Nederlands Gereformeerde Kerken. Maar of we er ook *metterdád* op staan, dat lieten ze tot op de huidige dag in het midden. Daar ligt juist de oorzaak van de permanente patstelling in de gesprekken over hereniging.

Ik weet niet anders dan dat de Gereformeerde en de Christelijke Gereformeerde Kerken elkaar wederzijds nog nooit als 'ware kerken' erkend hebben. Er zijn wel enkele uitspraken in die richting hier of daar door plaatselijke kerkeraden en gemeenten gedaan. Die hebben uiteraard geen algemene geldigheid. Ze kunnen wel een begin vormen van méér – laten we het hopen –, maar dat meerdere is er nog niet.

We moeten ons intussen wel realiseren, wat zo'n elkaar als ware kerk erkennen inhoudt. Feitelijk verklaar je daarmee, dat je het bestaan, de ambtsdienst en het hele functioneren van een gemeente beschouwt als wettig. Daar is de ware kerk, die beantwoordt aan de kenmerken die de belijdenis noemt. Het is een gemeenschap waar Christus mensen roept, waar je als gelovige een betrouwbaar thuis kunt vinden.

Met andere woorden, zodra de Gereformeerde Kerken van de Christelijke Gereformeerde Kerken zeggen, dat het ware kerken zijn, is het van dat moment af om het even of mensen zich voegen bij de Gereformeerde of bij de Christelijke Gereformeerde Kerk. Verlaat je dan de Gereformeerde Kerken om christelijk-gereformeerd te worden, dan is dat een even goede zaak als wanneer je gereformeerd bleef. Want Christus vergadert daar evengoed en de gemeenschap der heiligen zoals Hij die wil is daar evengoed te vinden.

Zodra wij aan de hand van de belijdenis art. 27-29 tot het oordeel komen, dat een kerkgemeenschap als de Christelijke Gereformeerde Kerken óók ware kerk is, hebben we daarmee feitelijk de staat van hereniging bereikt. Dan zijn we in feite de beslissende wissel gepasseerd en impliciet toegestemd tot toelating tot elkaars preekstoelen en avondmaalstafels. Alleen de praktische regeling ontbreekt dan nog.

Er is voor wat de Christelijke Gereformeerde Kerken betreft van onze kant vooral één element dat een verklaring 'u bent ook ware kerk' in de weg staat: dat de CGK hardnekkig op zichzelf blijven staan. Zolang die onverantwoorde apartheid duurt, is niet te verwachten dat de Gereformeerde Kerken méér zullen uitspreken dan ze tot nu toe hebben gedaan: de CGK staan met ons op de basis van Schrift en belijdenis. Dat is niet hetzelfde als: de CGK zijn ook een ware kerk.

De uitspraken over de visie van ds. J. Hoorn

Begin jaren tachtig moesten de kerken een uitspraak doen

over de visie van ds. J. Hoorn. Daarbij draaide het om de vraag, of de roeping om zich bij de kerk te voegen ook gericht is tot hen die buiten de ware kerk leven. De synodes van 1984 en 1987 hebben Hoorns opvattingen op dat punt afgewezen.

Als centraal punt kwam in alle discussies naar voren, dat er biiitcn de ware kerk toch **wel** degelijk gelovigen kunnen zijn. Dat was eigenlijk niets nieuws. Het is haast vreemd dat zoiets via een synode-uitspraak nog apart moet worden vastgesteld. Maar er **was** wel na de Vrijmaking in de kerken een klimaat, waarin de nadruk zozeer lag op de roeping zich bij de ware kerk te voegen, dat we **veel** moeite hadden om andere gelovigen werkelijk royaal als gelovigen te zien.

Indirekt kreeg nu de behandeling van de zaak-Hoorn als neveneffect, dat een wat positiever manier van spreken over gelovigen buiten de Gereformeerde Kerken onder ons meer ruimte kreeg dan tevoren.

Je kunt dat 'meer openheid' noemen. Als je er maar bij bedenkt, dat het niet een relativeren is van de roeping om zich bij de ware kerk te voegen. Dat is beslist niet de koers van de Gereformeerde Kerken, ook niet in de laatste tien jaar. De synode-uitspraken spreken in de gronden bij de afwijzing van de opvattingen van Hoorn een heet andere taal.

Deputaten kerkelijke eenheid

Ik vermeld tenslotte nog het besluit van onze laatste synode, gehouden in Leeuwarden in 1990, tot instelling van een deputaatschap kerkelijke eenheid. Daarmee werd de lijn doorgetrokken van de Acte van Afscheiding en van bijv. de synode van 1946. In 1946 wisten de kerken zich al gedrongen om te 'staan naar kerkelijk samenleven met allen, die met ons door één Geest één Heere aanbidden en éézelfde geloof belijden'.

Jarenlang heeft de concrete activiteit van onze kerken op dit terrein zich beperkt tot de Christelijke Gereformeerde Kerken. Sinds 1990 ligt er voor een deputaatschap een bredere opdracht: 'de landelijke ontwikkelingen te volgen en zo mogelijk verkennende contacten te leggen met groeperingen die staan of willen staan op de grondslag van Gods Woord en de drie formulieren van eenheid en samenleven of willen samenleven volgens de gereformeerde kerkorde'.

Uit dit besluit blijkt de bereidheid van de Gereformeerde Kerken om te werken aan meer eenheid van hen die op de basis van Gods Woord en de gereformeerde belijdenis willen staan. Dat betekent evenwel niet, dat daarmee het bestaan van andere kerkgemeenschappen ook voor wettig zou zijn verklaard. Daarvan vinden we in het synodebesluit geen spoor.

Terecht openheid gesignaleerd?

Vergelijken we nu wat het ND schreef over een ontwikkeling naar meer openheid in de Gereformeerde Kerken met de gegevens die ik hierboven uit de kerkelijke praktijk en uit kerkelijke besluitvorming op een rij heb gezet,

dan roept dat de volgende kritische kanttekeningen op.

1. Het spreken over groeiende 'openheid' in de Gereformeerde Kerken is eenzijdig en selectief en doet geen recht aan veel wat er is te zeggen over een continue koers van 'belijndheid' die de Gereformeerde Kerken kenmerkt.

2. Het ND sluit zich in zijn nieuwe beleid nu wel aan bij de gesignaleerde openheid, maar geeft van het begrip 'openheid' en van de beschreven ontwikkeling geen zelfstandige taxatie. Het eenzijdig en positief gekleurd accentueren van 'openheid' brengt het risico met zich mee, dat we de belijndheid uit het oog verliezen, niet alleen bij de krant, maar ook in de kerk.

3. Het is wel duidelijk, dat het ND wil aansluiten bij de tendens van *openheid*, maar het blijft onduidelijk, hoe het ND bij de *belijndheids*-component van de gereformeerde visie op de kerk wil aansluiten: hoe wordt in het nieuwe beleid nu nog doorberekend wat de belijdenis zegt over dat ieder schuldig is zich bij de ware kerk te voegen en dat wie dit niet doet tegen Gods wil handelt? Welke betekenis zullen in de toekomst de hierboven vermelde kerkelijke beleidslijnen en synodebesluiten voor het ND hebben? Die zijn toch door de 'openheid' niet buiten werking gesteld?

Niet slechts 'één' ware kerk?

In het verlengde van het Variant-artikel over 'openheid' ligt een kort betoog van J.P. de Vries over de hantering van art. 27-29 NGB in de toelichting bij de statuten-wijziging. Dat gaat als volgt:

'Zoals de bepaling in de statuten geformuleerd was, kon ze de indruk wekken (om het *niet* sterker uit te drukken) dat volgens onze statuten er in ons land slechts één ware kerk, die voldoet aan de normen van artikel 29 NGB, aan te wijzen is (...). Nu hebben de Gereformeerde Kerken in hun officiële vergaderingen juist ontkend dat zij slechts van één ware kerk willen spreken.'

Ik heb lang tegen deze passage zitten aankijken. Er blijven op drie punten voor mij vragen liggen.

1. Wat is de betekenis van de zinsnede, dat de kerken hebben 'ontkend dat zij slechts van één ware kerk willen spreken'? Dat is hier niet helder. Hoe luidt nu positief de uitspraak van de kerken? Stel dat ze hebben gezegd: 'wij willen niet slechts van één ware kerk spreken', dan kan dat minstens nog drie verschillende dingen betekenen: a. 'structureel mag je nooit van één ware kerk spreken, er zijn altijd meer ware kerken naast elkaar'; b. 'als je doet alsof er maar één ware kerk in elke plaats kan zijn, zit je fout, want soms kunnen er wel eens twee ware kerken tijdelijk naast elkaar bestaan'; c. 'er is op dit moment meer dan één ware kerk in Nederland'.

In het eerste geval gaat het over het ware-kerk-begrip in

het algemeen, in het tweede over een incidentele mogelijkheid, in het derde over een feitelijk voorkomen van een andere ware kerk of ware kerken. Welke uitspraak hebben de kerken nu gedaan?

Mocht hier de uitleg onder c. juist zijn, dan moet die ook concreet worden ingevuld. Wat moet je er anders mee in een verbreding van samenwerking? Dus is de vraag: welke kerken zijn dan als ware kerk aan te merken? De Christelijke Gereformeerde Kerken? Beperkt de verbreding van het ND zich dan tot hen? Of zijn er nog andere ware kerken? Laten we niet in theoretische stellingen over eventuele ware kerken blijven hangen, maar laten we man en paard noemen. Daar wordt het beleid helderder van.

2. Waar hebben de kerken uitgesproken, wat hier door De Vries bedoeld wordt? Ik kan me uit de besluiten van kerkelijke vergaderingen die ik gelezen heb, geen concrete uitspraak herinneren die zegt wat De Vries hier zegt.

Het lijkt me zelfs moeilijk denkbaar dat zo'n uitspraak bestaat. We hebben in onze belijdenis staan, dat ieder schuldig is zich bij de ware kerk te voegen. We weten allemaal wel, dat we in Nederland met die belijdenis in de hand aanlopen tegen de harde realiteit van de kerkelijke verdeeldheid. Maar typisch gereformeerd is dan toch, dat je niet een kerkbegrip ontwikkelt, waarin die zondige werkelijkheid een gesystematiseerde plaats krijgt. We willen normatief blijven spreken en we zetten niet vanuit de feiten van verdeeldheid een kerkvisie op. Zo is het gereformeerd.

Daaraan zou je afbreuk doen, zodra je als Gereformeerde Kerken daarnaast een officiële en nadrukkelijke uitspraak zou zetten, dat er toch niet maar één ware kerk is. Probeer dat maar eens bij je kinderen! Zeg maar eens tegen ze: 'Je moet je bij de ware kerk voegen; maar er is niet maar één ware kerk'. Ze zullen heel snel de conclusie trekken, dat er dus verschillende goede en wettige kerkkeuzes naast elkaar kunnen zijn. De tweede stelling – als die zo onbeschermd wordt neergezet als De Vries doet – eet hier in de *praktijk* bijna altijd de eerste op! En dan zit je toch weer op de lijn van relativisering van de kerk op de manier van een pluriformiteits-model.

Zo trek je het beeld van wat de Gereformeerde Kerken leren over de kerk scheef en geeft aanleiding voor verschillende onjuiste toepassingen. Het ND zou bijvoorbeeld duidelijker moeten maken, wat het verschil is tussen de passage over 'niet slechts één ware kerk' en de kerk-visie van de Open Brief uit 1966. Hebben de kerken die mischien toch ten onrechte afgewezen?

Dat wil niet zeggen, dat er in de gereformeerde theologie en in kerkelijke gesprekken nooit iets is gezegd, wat lijkt op de zinsnede die De Vries formuleert. Soms kan er zich een situatie voordoen, waarin een tijdlang twee kerken naast elkaar staan, die van elkaar erkennen dat ze ware kerk zijn, zonder dat het nog tot volledige eenheid is gekomen. We denken dan altijd aan de kerken uit Afscheiding en Doleantie in de jaren 1886-1892. Maar dan heb je

te maken met een tijdelijk voorkomen van twee kerken naast elkaar, die met elkaar samen op weg zijn naar volledige eenheid.

Dat is iets anders dan dat je als algemene stelling lanceert: 'er kan wel meer dan één ware kerk zijn'. Dan systematiseer je en maak je aanvaardbaar wat juist in het licht van de confessie niet mag. De fout is hier, dat je iets dat op zichzelf binnen een bepaalde context en op een beperkte manier waar is, gemaakt hebt tot een zelfstandige component in je kerkbegrip. Als je zegt: 'er kan wel meer dan één ware kerk zijn', dan is dat alléén een houdbare en legitieme stelling, als je er tegelijk bij zegt, dat dit naast elkaar staan geen wettige blijvende status mag zijn. En dan moet je je er ook nog voor wachten dat je die stelling niet tot de spits van je spreken over de kerk gaat maken.

3. Dat laatste lijkt echter toch – bewust of onbewust – de strekking van het betoog van De Vries te zijn geworden. Hier lijkt een kleine deukwestie (kunnen er – tijdelijk – twee ware kerken in een plaats naast elkaar bestaan?) te worden tot de spits van ons huidige hanteren van de confessie over de kerk. Maar als je daar zó mee opereert, ben je dan niet feitelijk bezig art. 28 NGB te ondergraven?

De Gereformeerde Kerken wilden over de kerk steeds met twee woorden spreken. Zij hebben in hun belijdenis en in besluiten van synodes steeds gesproken van een roeping om zich bij de ware kerk te voegen. Daarnaast hebben zij erkend, dat er buiten de ware kerk gelovigen kunnen zijn. En ze staan open voor samenspreken en zoeken naar kerkelijke eenheid van allen die hun heil in Christus Jezus zoeken. Maar die twee dingen dan wel náást elkaar. Die komen niet in mindering op elkaar. Het een mag het ander niet 'opeten'. De roeping naar de ware kerk mag het zien en zoeken van andere gelovigen niet minimaliseren en het zien van andere gelovigen mag de roeping zich bij de ware kerk te voegen niet minimaliseren.

Dat is de doorgaande lijn in het spreken van de Gereformeerde Kerken. Zo spreken gereformeerden daarover. En een gereformeerde krant doet er wijs aan zich in zijn beleid daar bij aan te sluiten. Je moet met de NGB vasthouden aan de roeping inzake de ware kerk. En tegelijk moet je niet doen alsof buiten de ware kerk helemaal niemand meer staat, aan wie je een boodschap hebt of met wie je iets samen zou kunnen doen. Die twee dingen zullen wij zolang de zonde onder ons heerst nooit in één sluitend plaatje bij elkaar kunnen krijgen. Wil je over de kerk spreken, dan blijft er altijd een breuklijn door ons spreken heenlopen. Niemand spreekt recht over de kerk als hij niet beide stukken verdisconteert en ter sprake brengt. Terwijl dan daarbij de hoofdlijn in het normatieve ligt en niet in de realiteit!

Krant en kerk

Overzien we nu de hele kerkelijk-theologische argumentatie voor het nieuwe ND-beleid, dan geeft dat reden voor de volgende conclusies.

1. Het ND koppelt krant en kerk te sterk aan elkaar. Het lijkt erop, dat een onderbouwing vanuit een veranderde visie op de kerk een beslissende rol speelt en moet spelen in de kwestie van het al of niet samenwerken. Vandaar dat de toelichting van 13 juni zoveel nadruk legt op een kerkelijk-theologische argumentatie. Met andere woorden, de beslissing over samenwerking valt eigenlijk in de kerk en in het kielzog van synodes. We gaan pas samenwerken nu we er kerkelijk rijp voor zijn geworden.

Moet dat zo? Zijn krant en kerk zozeer verbonden, dat de visie op de kerk moet veranderen voordat we met andere christenen kunnen samenwerken? Je kunt toch met volle handhaving van de belijndheid en van een onverkort confessioneel spreken over de kerk óók tot een samenwerking komen? Het ligt er maar aan, voor welk doel, op welke basis en onder welke condities je dat doet. En dat is dan een zaak die niet allereerst kerkelijk en confessioneel of zelfs met beroep op synodebesluiten moet worden onderbouwd, maar die inoet worden benaderd vanuit een zelfstandige visie op christelijke organisatie. En het denkwerk daarvoor moet niet allereerst in de kerk, maar in de organisaties worden gedaan.

2. i-iet nieuwe ND-beleid is gepresenteerd alsof het direct aansluit bij de ontwikkeling in de kerken. Dat is ten onrechte. Mijns inziens hebben we in het ND van 13 juni over de kerk een nogal eenzijdig en onvolledig verhaal te horen gekregen, dat in verschillende opzichten niet spoort met het handelen en spreken van de kerken. Er is nogal verschil tussen het beleid van de kerken en het beleid van de krant. De hoofdlijn in het spreken van de kerken is: ieder is schuldig zich bij de ware kerk te voegen. De hoofdlijn in het beleid van het ND is nu: je kunt niet van maar één ware kerk spreken.

Nu het ND de Gereformeerde Kerken zo nadrukkelijk en in ondersteunende zin zijn beleidswijziging wilde betrekken, lijkt het me goed en ininstens voor de kerken noodzakelijk om deze dingen eens hardop tegen elkaar te zeggen. De koers van de krant is de koers van de Gereformeerde Kerken niet! Of het nieuwe beleid verantwoord is of niet, de kerken hebben er de argumenten niet voor geleverd.

3. Deze stand van zaken moet voor ons aanleiding zijn tot verdere bezinning in krant en kerk.

Voor de kerk ligt er een opgave tot bezinning op allerlei telkeni weer opduikende vragen rond art. 27-29 YGB. Er is in de ontwikkelingen onder ons zeker alle aanleiding om daar hard mee aan het werk te gaan. Het zou diep triest zijn als we die taak nu lieten liggen en over vijf of tien jaar moesten merken, dat het gros van de gereformeerde mensen weer terug is bij een pluriformiteits-visie in een of andere variant.

Voor de krant ligt er de opgave tot bezinning op goede en verantwoorde vormen van samenwerking met christenen met wie wij hier in één kerkelijke gemeenschap leven. Vormen waarbij men niet tekort hoeft te doen aan de be-

lijdenis van art. 27-29 NGB en toch ook recht doet aan de gemeenschap in het geloof die er met anderen bestaat.

Er is voor kerk en krant volgens mij op deze terreinen nog aardig wat denkwerk te verzetten. Wat zou het goed zijn als we in onze dagen verder konden komen dan of een kritisch afstand nemen en afdanken van vertrouwde visies en patronen of een krampachtig daaraan vasthouden. Wat we nodig hebben is mijns inziens een nieuw doordenken van de vragen op basis van de oude grondslagen van Schrift en belijdenis. Wat zou het fijn zijn, als we weer heldere en overtuigende visies konden formuleren voor kerkelijk en organisatorische vraagstukken. Visies die je met Clan en enthousiasme aan je kinderen kunt doorgeven! Zouden we daar niet allemaal hard aan moeten werken?

Vervolg

Volgende week hoop ik nader in te gaan op de nieuwe statuten van het ND. Is de oude identiteit gehandhaafd? En zijn er goede afspraken gemaakt voor een verbrede samenwerking?

M. te Velde

VAN RIET SCHOTEN

BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel	Keizerswaard 8 Rotterdam	Tel 010-4820498
Kantoorvakhandel	Keizerswaard 73	Tel 010-4821365
Kantoorinrichting	Gebroeken Meeldijk 1 Barendrecht	Tel 01806 19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht

Herdenken in gescheidenheid

De Christelijke Gereformeerde Kerken herdenken, dat bij de Vereniging van 1892 tussen de kerken van Afscheiding en Doeleantie enkele Christelijke Gereformeerde Gemeenten en een aantal gemeente-leden niet in deze vereniging mee zijn gegaan. Daar ligt het begin van de huidige Christelijke Gereformeerde Kerken. Zij zagen geen heil in de vereniging met de 'dolerenden' van 1886, zó als die toen werd gerealiseerd. Daarom hebben deze kerken zich lange tijd gezien als wachters van 'het eigen beginsel' van de Afscheiding.

K. Schilder heeft bij de herdenking van de Afscheiding in 1934 op die terminologie diepgaande kritiek geïoefend. De Afscheiding had geen eigen beginsel! Het was haar Schriftuurlijke kracht dit niet te hebben. De afscheiding was wederkeer tot de gereformeerde belijdenis en was daarom oecumenisch van karakter, hoe klein ze dan ook in omvang mocht zijn. Het was terecht kritiek! Men heeft van christelijke gereformeerde kant die term 'het eigen beginsel' wel niet direct helemaal laten varen, maar ik heb toch de indruk dat het Schriftuurlijk protest tegen alle kerkelijk 'provincialisme' indruk heeft gemaakt.

Daarom was de grote vraag in 1892: kon men zich bij veel verschil van inzicht samen vinden in de gereformeerde belijdenis naar de Schrift!

Het is hier van betekenis er goed op te letten, dat de belijdenisgeschriften altijd het karakter hebben van: zó vinden wij elkaar in *gemeenschappelijk* geloof. Daarom hebben die belijdenisgeschriften de mooie naam van 'formulier van enigheid' (of: eenheid). Er is veel meer vanuit de Schrift te zeggen dan de 'hoofdsom' (de samenvatting) die de belijdenis geeft. Maar we vinden elkaar in deze belijdenis. Zo zal er ook in allerlei opzicht tussen de gelovigen onderling verschil van mening kunnen zijn. Graag gebruiken dwaalleraars zulke verschillen om zo mogelijk een wig te drijven tussen de gelovigen of zichzelf als óók respectabel voor te stellen. Maar de gelovigen hebben er zorg voor gedragen *het front te sluiten*, juist tegenover de dwaling. Daarvan zijn voorbeelden genoeg al uit de vroeg-christelijke kerk: wat een accent-verschillen, wat een verschillende invalshoeken, wat een onderscheiden terminologie bijvoorbeeld inzake de belijdenis dat Christus waarachtig God is tussen de grote bestrijder van de loochening van die belijdenis, Athanasius en mannen als Gregorius van Nazianze en Basilius de Grote. Maar samen maakten ze front tegen Arius en tegen zijn hele en ook halve aanhangers. Iets later legde Augustinus in het Westen nog weer andere accenten. Maar het confessionele eenheids-front bleef intact!

We kunnen datzelfde aanwijzen in de tijd van de Reformatie. Heel boeiend is het te zien hoe Bullinger, de leerling van Zwingli en Calvijn tot een *consensus* (overeenstemming) komen inzake het Avondmaal. Nog geen eeuw later vinden gereformeerden met veel onderling verschil elkaar tegenover het religieuze humanisme van de remonstranten (de vrije wil!) in de belijdenis van de heerlijke *vrijmacht* van de God van alle genade. De Dordtse Leerregels zijn echt een formulier van *éénheid*. Er is gezocht naar overeenstemming, terwijl de remonstranten steeds hebben geprobeerd een wig tussen de gereformeerden (van binnen- en buitenland) te drijven. Maar de gereformeerden hebben zich niet laten verleiden om elkaar af te stoten, hoe ingrijpend de onderlinge verschillen ook waren. *Afgestoten werd de dwaling!*

Het is van betekenis er op te letten dat in de Gereformeerde Kerken ná Dordrecht deze eenheid ook bewaard is. Er is in deze tijd op veel deformatoren tendenzen te wijzen. Er was ook de inmenging van de overheid, waardoor de kerken ook bij opkomende dwaling niet goed gemeenschappelijk stand van zaken konden opnemen. Maar waar het nu om gaat is, dat er fundamentele samenstemming bleef, bijvoorbeeld tussen de mannen

van de 'orthodoxie' en die van 'de nadere reformatie'. Er was veel onderlinge beïnvloeding en de groeperingen 'overlaptten' elkaar. Eerst met verloop van tijd gaan de lijnen uitéén.

Daarom kan het niet anders, of in de Afscheiding aan het begin van de 19e eeuw zijn allerlei invloeden op te merken: à Brakel wordt gelezen en Jac. Koelman, eveneens Bernardus Smytegelt. Maar ook Calvijn: reeds Hendrik de Cock zorgt voor een nieuwe uitgave van de ('kleine') *Institutie*. Verschil van overtuiging zorgde voor hevige spanningen in de kring van de Afscheidenen. De buitenwacht keek soms meewarig toe! Het (laagkerkelijke) independentisme van H.P. Scholte bracht velen 'hui ten verband'. Een strak praedestintianisme dreef soms in onnodig isolcinent. Het is daarom wonderlijk – het behoort tot 'het wonder van de 19e eeuw!' – te zien, hoe de hoofdstroom van de Afscheiding eenheid vindt en hervindt in de loop van de kerkgeschiedenis van die vorige eeuw.

En waar wordt de eenheid gevonden en hervonden, bijvoorbeeld tussen de heide 'vaders' van de Scheiding A. Brummelkamp en S. van Velzen? Bij de *éénheid van de belijdenis* tegenover de afbraak van die eenheid in het Nederlands Hervormd Kerkgenootschap. En dan: een eenheid van belijdenis naar de Schrift. Niet een ziellose repetitie van confessionele termen, maar een steeds sterker wordend uitdragen van de inhoud van de leer der zaligheid. Maar men vond overeenstemming niet in het zich schikken naar de (particuliere) opinie van één theoloog of één voor-aanstaande broeder. Er was *gemeenschappelijk* geloof en daarom een *gemeenschappelijke* belijdenis.

Zo zijn we weer teruggekomen bij '1892'. De meeste Afscheidenen stemden (zij het ook met zorg in het hart) in met de vereniging met de dolerenden, met Kuiper! Want de éénheid van belijdenis gaf voor hen uiteindelijk de doorslag. Naar voor sommigen was het 'één brug te ver'. Daarbij speelde de Verbondcleer van A. Kuiper en zijn daarmee samenhangend zicht op de prediking een centrale rol. Kracht van signaal kreeg de term uit Kuiper's dogmatiek [die juist in deze jaren formulering vond!]: de 'onderstelde wedergeboorte' als grond voor de doop. In spanningen, die hierover rezen, vonden de gereformeerden van ná 1892 elkaar in de 'pacificatie-formule' van de synode van Utrecht 1905. De christelijke gereformeerden bleven toen iijet tmeer overtuiging apart staan

Hoe herdenken wij!

Wc moeten een volgende keer wel verder spinnen aan deze herdenkingsdraad. Gelegen of ongelegen!

J. Kamphuis

RECTIFICATIE

In GELEGEN/ONGELEGEN van vorige week is een fout geslopen. In de tweede kolom, negende regel van boven dient u 'ondeugdelijk' te lezen i.p.v. 'onduidelijk'.

DE EVANGELIEPREDIKER EN ZIJN KEIZER II

Liudger en Karel de Grote: twee leeftijdsgenoten werkzaam voor de 'Civitas Dei'

Widukinds razernij

De opbouw van de christelijke kerk in de noordnederlandse regio wordt in jaren '80 wreed verstoord door de invallen van de heidense Saksen onder leiding van hun koning (of hertog) Widukind.¹⁸ Net als in Deventer wordt ook hier alles wat christelijk is verwoest. De heidense Friezen waren opgetogen en zullen er wel iets in hebben gezien van wraak van hun bijna verslagen goden. Volgen? sommige berichten keerden ook enkele gedoopten terug naar het Germaanse heidendom. Een wel heel snelle ontkerstening dus.

Maar nu zien we koning Karel optreden. In 782 bindt hij (weer) de strijd tegen de steeds maar hun woord brekende Saksen aan en verslaat hen in de beruchte slag bij Verden

(aan de Aller. in Noord-Duitsland). Hier zouden 4500 Saksen als gevangenen door hun eigen edelen zijn uitgeleverd aan Karel, die 7e op zijn beurt liet afmaken als ziek slachtvee. Misschien (en dat zou het blazoen van Karel de Grote ietsje minder vuil maken) heeft onderzoeker Rudolph Wahl gelijk, die veronderstelt dat de Karels kroniekschrijver Einhard een schrijffout heeft gemaakt, door i.p.v. 'delocavit' (= hij verplaatste) het woord 'decollavit' (= hij onthoofdde) te noteren.¹⁹ Karel, die waarschijnlijk al enige kennis van het Latijn bezat, zal die mogelijke verschrijving misschien niet opgevallen zijn...

Na een nieuwe opstand – logisch gevolg van dat mogelijke bloedbad – rukt Karel zelfs op naar de Elbe en weet hij Widukind te bewegen tot vrede. Het komt zelfs zover dat de Saksische vorst zich laat dopen in de keizerlijke palts te Attigny (ten noordoosten van Reims).

Maar al was nu de Ieider van de Saksen bedwongen, de boeren bleven protesteren tegen de opgelegde tienden van de nieuwe machthebber. De strijd tegen de Saksen duurde voort tot 804; een laatste veldtocht bracht hen uiteindelijk tot rede.

Karels ideaal: een christelijk imperium

Er is altijd al veel gediscussieerd over het ideaal van het christelijk imperium dat Karel de Grote wilde stichten. Sommigen zien er een ontoelaatbare vermenging in van geestelijke en wereldlijke zaken ('confusio'). Anderen zien het gevaar vooral in de onderschikking van de kerk aan de wereldlijke politiek. En al 3er waar dat de kerk in haar organisatiestructuur een krachtige beïnvloeding onderging van de kant van de keizer (bijv. inzake veel nieuwe bisschopsbenoemingen), toch is er een grote mate van vrijheid gebleven om het evangelie te verkondigen. De overheid zag in de kerk een pacificerende bondgenoot die gehoorzaamheid en vrede verkondigde. Het evangelie was een hecht fundament voor een op te bouwen christelijke beschaving. Het evangelie zou de dienst uitmaken, het werd niet 'geknecht'!

Ook in de persoonlijke sfeer wist Liudger zijn zelfstandigheid als kerkelijk ambtsdrager met succes te verdedigen tegenover een keizer die hem begon te wantrouwen. Liudger – hij was toen al bisschop – moest zich namelijk eens verantwoorden tegenover de keizer. Toen Karel er een van z'n dienaren op uitstuurde om de bisschop te ha-

Petrus niet paus Leo III (links) en Karel de Grote (rechts). Het onderschrift: 'Zalige Petrus, gij schenkt het leven aan paus Leo en de overwinning aan koning Karel'. Mozaïek in het Lateranen-paleis te Rome.

len voor het onderhoud, was deze aan het bidden. De keizerlijke dienaar werd te verstaan gegeven dat Liudger wel zou komen als hij zijn gebeden beëindigd had. Dat stond Karel echter weinig aan en zond nog twee keer een dienaar. Tevergeefs. Na verloop verscheen Liudger in de keizerlijke palts, waarna Karel hem vroeg: 'Waarom hebt ge zo getalmd met aan ons hevel gehoor te geven, Heer Bisschop? Na driemaal gemaand te zijn, zijt ge nog niet onmiddellijk gekomen.' Liudger gaf het volgende antwoord: 'Omdat ik meende, mijn koning, dat gij en alle mensen moeten ten achter gesteld worden bij God. Immers dit hebt gij mij zelf op het hart gedrukt, toen ge mij de zorg voor het bisdom opgedragen hebt. Daarom vond ik het niet passend om de dienst van de Allerhoogste te onderbreken, ook zelfs niet door uw boodschappen. Maar nu ik klaar ben met mijn hogere plicht, sta ik geheel tot uw dienst.' Dit vrijmoedige antwoord stelde de keizer helemaal gerust en van wantrouwen tegenover Liudger was in het geheel geen sprake meer.²⁰

Natuurlijk is hiermee nog lang niet alles gezegd over de verhouding tussen staat en kerk. We zullen ook moeten denken aan de tamelijk zwakke positie van de paus(en) die voor de politieke zekerheid tegenover de Longoharden en andere vijanden graag een krachtige vorst naast zich wenste(n). Aanhangers van de vorige paus hadden Leo III in 799 geprobeerd blind te maken en hem te vermoorden!" De paus was naar Karel de Gmte in Paderborn gevlucht. Zo'n situatie kan dan uitstekend worden uitgebuit door koning Karel te doen promoveren tot keizer. Dat is een van de aspecten van het gebeuren op 25 december 800 te Rome, waar Karel door paus Leo III tot 'Imperator Romanorum' werd gekroond. Of er voor Karel nou echt een verrassingselement in heeft gezeten kan men – gezien de historische context – sterk betwijfelen.²² In ieder geval heeft hij niet zichzelf gekroond.

Maar wie was nu de feitelijke machthebber? Boog de paus zich niet na de kroning voor de nieuwe keizer neer? En had Karel aan paus Leo III niet eens geschreven: 'Aan mij komt het toe om met Gods hulp de heilige kerk van Christus te verdedigen tegen haar uitwendige vijanden, tegen de invallen der heidenen en de vernielingen van de ongelovigen, en tegen haar inwendige vijanden, door de bescherming van het katholieke geloof. Aan U, zeer heilige Vader, komt het toe, met Mozes de handen tot God verheffend tot het succes van onze wapens bij te dragen door uw gebeden.'²³

Capitularia

De keizerlijke invloeden op de Frankische synoden en andere kerkvergaderingen zijn onmiskenbaar. Al in 782 – dus nog voor z'n definitieve overwinning op Widukind – vaardigt Karel een beschikking uit waarbij de doodstraf wordt gesteld op het niet aanvaarden van de doop. Ook dient iedereen geregeld op zondag in de kerk te komen en behoren lijkverbrandingen achterwege te blijven. Geheel in de lijn van het Oude Testament wit Karel dat heidense

priesters en waarzeggers aan hem moeten worden uitgeleverd.

De synode van Paderborn (385) vaardigt een hele serie capitularia (koninklijke besluiten) uit voor de nieuwe onderdanen in de Saksische wereld.

Omdat deze richtlijnen een goede indruk geven van Karels wetgeving vermelden we er een aantal artikelen van:

1. De kerken die tegenwoordig in Saksen gebouwd worden zullen niet minder maar meer in ere worden gehouden dan de ijdele afgodsbeelden.
2. Wie in een kerk gevlucht is, mag niet met geweld eruit gehaald worden, maar moet daar met rust gelaten worden totdat hij voor het placitum (= volksvergadering, 'ding') gedaagd wordt. Ter ere Gods en van zijn heiligen zal hem niets geschieden, maar hij moet de boete doen voor zijn schuld, waartoe hij veroordeeld is en voorzover het hem mogelijk is. Hij moet voor de koning gevoerd door deze naar die plaats worden gestuurd die hem goedgeunkt.

Doodstraf stond op de volgende zaken:

- (3) Inbraak, diefstal, brandstichting in een kerk
- (4) Het niet onderhouden van de 40 dagen durende vasten
- (5) Moord op een bisschop, priester of diaken
- (6) Hekserij
- (7) Lijkverbranding
- (8) In het geheim heiden blijven
- (9) Offeren aan mensen of demonen
- (10) Samenspannen tegen christenen of tegen de koning
- (11) Ontrouw aan de koning
- (12) Het schaken van de dochter van z'n hees
- (13) Doden van z'n heer of meesteres.

Verder bepaalden deze capitularia van Paderborn opnieuw diverse belastingen (zoals de tienden), zondagsheiliging, doopverplichting, rechtsregels t.a.v. de eed, enz.²⁴

Deze bepalingen waren tot stand gekomen op instigatie van koning Karel; ze waren voor Liudger en zijn collega's van het grootste gewicht in hun missie-arbeid en kerkelijk opbouwwerk.

Een Westerse christelijke samenleving kan men zich niet voorstellen zonder de bescherming van een groot leger; Karel werkte daar voortvarend aan. Maar even voortvarend is zijn christelijke wetgevingsarbeid geweest en zijn bevordering van onderwijs en wetenschap. Dit laatste kan men o.m. nalezen in de capitularia van 787 en 789. Niet alleen de stichting van allerlei kloosterscholen werd daarin geregeld, ook de toelating tot die scholen werd een duidelijke zaak: er mocht 'geen verschil worden gemaakt tussen de zonen van de lijfeigenen en vrijen, zodat ze op dezelfde banken mogen zitten en grammatica, muziek en rekenkunde studeren'.²⁵

Het Godsstad'-idee van Augustinus navolgenswaard

Karel de Grote, die op latere leeftijd door veel zelfstudie een prima spreker was geworden van de Latijnse taal had

volgens zijn biograaf Einhard een grote voorkeur voor de lezing van Augustinus' hoofdwerk *De Civitate Dei*, d.i. over de Stad van God."

Volgens C.C. de Bruin was dit werk van de Noordafrikaanse kerkvader 'het gezaghebbend standaardwerk en schoolvoorbeeld voor theoretici en staatslieden in de tijd van de Karolingers en hun hoftheologen'.²⁷

In het kort komt de strekking van *De Civitate Dei* hierop neer, dat de geschiedenis een doorlopende worsteling is tussen de Stad van God en de aardse stad, tussen hen die God dienen en hen die eigenliefde bedrijven. Beide 'steden' af 'rijken' zijn niet geografische bepaald, maar zijn geestelijk op te vatten. De christelijke staat wordt gekenmerkt door de 'iustitia', de gerechtigheid die gebaseerd is op de wil van God. De staat ervoor zorgen dat het Rijk van God vrede en rust geniet. De dragers van het staatsgezag moeten zich in hun geweten gebonden voelen aan de wet van God; **het** ideaal is dat zij vrome Christenen zijn. Hun macht is begrensd door Gods wil; gaan zij die grens te buiten, dan verliest hun macht haar geldigheid.

Daarnaast is er de macht van de kerk, die op haar eigen terrein autonoom is. Maar waar de staat een tijdelijk doel heeft en de kerk een eeuwig doel, zo is de plaats van de kerk hoger dan die van de staat. Echter niet in politieke zin. De **kerk** moet de staat gehoorzamen, maar de staat moet aan de geestelijke wetten van de kerk gehoorzaamheid betonen. De staat moet voor zijn deel de kerk steunen en haar helpen haar doel te bereiken, maar de kerk moet de staat dan ook blijven erkennen en eren.²⁸

Deze twee rijken kunnen op aarde niet los van elkaar worden gezien, maar ze zullen aan het eind der tijden door God definitief worden gescheiden. Dan zal **het Rijk** van God triumpferen en zal God, de Koning der koningen, overal worden erkend en door zijn gelovigen worden **verheerlijkt**.

Voor Karel de Grote was het duidelijk dat hij als christenvorst aan de kant stond van de Stad van God. En dat zijn keizerrijk de tekenen van die **Godsstad** duidelijk diende te vertonen. Daaraan diende hij zelf als koning/keizer zijn medewerking te verlenen, zijn macht aan te wenden. Christelijke politiek streefde hij na om een soort theocratie te stichten. Karel de Grote **zag** zich staan in de rij van koning David²⁹ en Salomo, keizer Constantijn de Grote en de Oostromeinse keizer Justinianus.

Voor de kerk en haar instellingen was er veel ruimte, zij het dat die ruimte bepaald werd door de koning en zijn wetgeving. Rekening houdend met de goddelijke wet werkte de koninklijke regering samen met de kerkelijke, pauselijke autoriteiten om de christianisering van West-Europa gestalte te geven.

In deze opbouwphase is die coöperatie nogal vanzelfsprekend; Karel de Grote was in praktisch alle zaken **een** imponerend initiatiefnemer. Maar de wrijfpunten over wie de leiding moet hebben in deze Godsstad zitten toch ingehakken in deze verhouding. Die kwamen later in de Middeleeuwen aan het licht, tijdens de Investituurstrijd.

'Dwingt hen om in te gaan'

In samenhang met het bovenstaande willen we nog vermelden dat de door Karel de Grote uitgeoefende dwang op heidenen om zich te laten dopen en naar de kerk te gaan geen vreemde figuur is in de gedachtengang van Augustinus. Volgens de kerkvader was die dwang geboren uit liefde. Liefde om heidenen te laten delen in Gods heil. Op basis van Lucas 14 : 23 waar we lezen 'Dwingt ze om in te gaan', mocht deze dwang worden uitgeoefend.' Zij het dat uiterlijke bekering niet het doel was; de kerk moest zorgen voor onderricht in de gezonde Icer.

Voor Karel de Grote was het een vast gegeven dat een christelijke overheid niet onverschillig kon blijven als in haar rijk mensen leefden die niet? wilden weten van de kerk.

In de hofkringen was echter ook voortdurend de stem van de geleerde Alcuin te horen; hij was afkerig van geestelijke dwang en vond ook dat de opgelegde tienden de zaak van het evangelie meer schade dan gewin opleverden,

Liudger op de Monte Cassino

De invallen van de Saksen in liet uiterste noorden van ons land hadden Liudger genoodzaakt te vluchten naar het zuiden. Nu reisde hij, samen met zijn broer Hildegrem³¹ en een zekere Gerbert, naar Rome. Daar werd hem een flink aantal 'echte' relikwieën van paus Hadrianus I ter hand gesteld. Liudger reisde door naar het Benedictijnsklooster op de Monte Cassino, het befaamde 'moederklooster' voor veel latere monnikenorden. Maandenlang was Liudger een trouwe bezoeker van de klassieke bibliotheek. Tijdens dit verblijf kwam ook koning Karel eens naar het klooster – hij had kort tevoren z'n vijanden in Zuid-Italië de wacht aangezegd. Of het in Monte Cassino is geweest, of later in Aken weten we niet helemaal zeker, maar in ieder geval is Liudger in 787 door Karel benoemd tot missionaris van de volgende vijf 'Friese' gowen die aldus werden aangeduid: Hugmerchi (= Humsterland, nu ongeveer gelijk aan het Groningse Westerkwartier), Hunusga (= Hunsingo), Fivilga (= Fivelgo), Emisga (= Eemsga, nu het Duitse Oost-Friesland) en Federitga (ook in Duitsland gelegen).³²

H. Veldman

¹⁸ De naam van de Saksische leider Widukind (soms wordt hij als koning, soms als hertog aangeduid – heel stellig kunnen we hem als grootgrondbezitter aanmerken) kan betekenen 'witte kind' of 'woudkind'. Hij behoorde tot een krachtige oppositiegroep binnen het Saksische volk, waarvan – tegen zijn zin – al een deel het hoofd voor Karel de Grote had gebogen.

¹⁹ L. Praamsma, *De kerk van alle tijden*, I, Franeker 1979, pag. 223, noot 1.

²⁰ Bruna, a.w., pag. 51.

²¹ H. Kühner, *Geschiedenis des pausen* Utrecht/Antwerpen 1962, pag. 48.

²² C.C. de Bruin schrijft in het *Handboek der Kerkgeschiedenis*, II, Den Haag 1965, pag. 29, dat 'de plechtigheid zorgvuldig is voorbereid'. Van een spontane actie is dus bepaald geen sprake.

²³ Zie Van Caenegem in a.a., pag. 288 v.

²⁴ Bruna, *a.w.*, pag. 33-35; vgl. Van Caenegem, *a.a.*, pag. 293.

²⁵ L. Praamsma, *a.w.*, pag. 224.

²⁶ L. Praamsma, *a.w.*, pag. 222.

²⁷ In eerder aangehaald *Handboek*, pag. 26.

²⁸ Vgl. 4. Sizoo, *Augustinus over den staat* Kampen 1947, pag. 22 v.

²⁹ In brieven van Alcuin komen we de naam David tegen die hij gebruikt om zijn eigen vorst, de Grote, ermee aan te duiden. Vgl. *Spiegel Historiae*, mei 1972, pag. 287.

³⁰ Augustinus schrijft: 'Gij nicciit, dat iicmand gedwongen moet worden tot de rechtvaardigheid, hoewel ge leest, dat de heer des huizes tot zijn dienstknechten zei: 'Dwingt allen, die ge vindt, om in te komen.' (Luc. 14 : 21-23): hoewel ge ook leest, dat Saulus, die later Paulus genoemd wordt, niet root geweld van Christus, die hem dwong, gedreven is tot het kennen en vasthouden der waarheid.'

En later argumenteert Augustinus her nog met deze uitroep: 'Waarom zou dus de Kerk haar verloren zonen niet dwingen terug te keren, wanneer de verloren zonen anderen gedwongen hebben verloren te gaan?'

Deze vertaling is van A. Sizoo, in *a.w.*, pag. 97.

Zie ook de dissertatie van H.R. Weijland, *Augustinus en de kerkelijke tucht – Een onderzoek naar de grenzen van de kerk bij Augustinus tegen de achtergrond van het donatistisch schisma*. Kampen 1965, pag. 195-213 (m.n. pag. 203).

³¹ Deze Hildegrim zou Inter bisschop worden van de Frankische diocese Châlons-sur-Marne.

³² H.P.H. Jansen in *Historie van Groningen*, Groningen 1976, pag. 147; het hier vermelde eiland Bant plaatst men tegenwoordig in de Noord-oostpolder (!) waar het dorp Bant de naam draagt aan het verdwenen eiland, waar Liudger dan wel gearbeid heeft.

VOORTGANG IN HEILIGING

De Geest van God brengt de gemeenschap tot stand tussen Christus en zijn gemeente en houdt die gemeenschap ook in stand. Hij laat Christus zelf in haar wonen en werken. Gelovigen zijn dan ook mensen, die niet alleen uit genade vergaving der zonden hebben ontvangen. Zij zijn ook dooi-de doop één geworden met de gestorven en opgewekte Christus. Ze zijn uit de duisternis overgebracht naar het licht. Ze vormen nu een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilig volk. Ze hebben in Christus hun rechtvaardiging gekregen, maar ook hun heiliging. Daarmee is niet het resultaat, maar de voortgang van de heiliging of de toewijding aan God bedoeld. Ze zijn tempels van de Heilige Geest. Gemerkt als eigendom van God met het stempel van de Heilige Geest voor de dag van de bevrijding. Ze zijn nieuwe nhepselen, kinderen van God, niet alleen dooi-adoptie maar ook door een tweede geboorte.

De heiliging is dus in de eerste plaats een werk van God, van Christus en zijn Geest. Maar juist omdat God in hen werkzaam is en hen in staat stelt datgene te willen en te doen wat volgens zijn plan is, moeten zij aan hun heil werken in diep ontzag voor God. Ze moeten hun hele persoon, naar geest, ziel en lichaam, gaaf bewaren tot de komst van hun Heer Jezus Christus. Ze worden geroepen om zich te reinigen van elke lichamelijke en geestelijke besmetting en hun heil bestaan aan te bieden als een levende en heilige offergave die God kan aannemen. Zichzelf in dienst te stellen van God als een instrument voor zijn gerechtigheid. Om niet te zondigen, maar de wereld te overwinnen, Gods geboden te onderhouden, zich te reinigen en te leven in het licht. Tot zo'n heilig leven worden de gelovigen met veel motiveringen opgeroepen. Ze zijn er toe verplicht, want God heeft hen eerst liefgehad, Zich over hen ontfermd en in Christus zijn genade betoond. Ze zijn met Christus gestorven voor de zonde en tot een nieuw leven opgewekt. Ze leven niet onder de wet, maar onder de genade. Ze behoren aan Christus toe met de bedoeling dat ze vruchten dragen voor God. Ze zijn mensen die bij her licht behoren en moeten dan ook in het licht wandelen.

Onder de motieven neemt ook het loon van de toekomstige heerlijkheid een plaats in. Een godsdienstig leven houdt beloften in zowel voor her huidige als voor het toekomstige leven. God belooft wie Hem zoeken. Hij belooft vrijgevigheid, de vrijmoedigheid van het geloof, het werk van zijn dienaren.

God zal zo ieder vergelden naai-zijn werken. Wel wordt de zaligheid aan alle gelovigen geschonken, maar toch zal er onder hen verschil in heerlijkheid zijn naar gelang van hun werken.

Er is dus volgens de Heilige Schrift een nauw verband tussen heiliging en heerlijkmaking. Wat hier gezaaid wordt, wordt in de eeuwigheid gemaaid. Zonder heiliging zal niemand God zien. Deze wet van het koninkrijk wordt door de genade nirt te niet gedaan, maar aan haar ordening dienstbaar gemaakt. De gelovigen zijn het werkstuk van God, Zijn schepping in Christus Jezus, en het is hun doel goede werken te doen, die God heeft voorbereid, opdat zij zo zouden leven. Juist omdat zij dat wat ze doen, van harte doen, als voor de Heer en niet voor de mensen, weten ze ook, dat ze van de Heer als vergelding de erfenis zullen ontvangen, want de Meester die zij dienen is Christus.

Naar: H. Bavinck, 'Gereformeerde Dogmatiek'.

GARDANNE, GEMEENTE IN WORDING

Inleiding

Sinds september 1991 is er binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) een comité actief, dat zich richt op versterking van een kleine gereformeerde kerk die **wordt** opgestart in Gardanne (een plaatsje zo'n 14 km vanaf Aix-en-Provence in Zuid Frankrijk).

De **comitéleden** hadden voordat het comité werd opgericht al goede contacten met Gardanne. Hun **was toen** het gereformeerde karakter van de gemeente **opgefallen**. Omdat ook medechristenen in het buitenland onze aandacht en ons gebed verdienen liepen ze warm voor Gardanne.

De gemeente is **nog klein** en daarom heeft ze het financieel niet gemakkelijk. Toch wil ze zich graag verder ontplooiën.

In het kader hiervan is het comité 'Steun Gardanne Frankrijk' **opgericht**. Dit comité heeft een aantal donateurs geworven en wil de gemeente gedurende een aantal jaren een maandelijkse steun **geven**, opdat haar projecten uitgevoerd kunnen worden.

Het is vaak moeilijk een beeld te krijgen van zo'n kleine gemeente zo ver weg. Nu heb ik in het afgelopen cursusjaar de gemeente van Gardanne **van dichtbij** mogen **mee-maken**. Vanuit Aix-en-Provence, **waar** ik in het kader van mijn studie woonde, was dit niet zo'n grote stap. Onderstaand artikel heb ik geschreven aan de **hand** van enkele gesprekken met de a.s. predikant van Gardanne, Samuel

Foucachon. De bedoeling van dit artikel is u meer richt te **geven** op de gemeente in Gardanne en op het leven van een kleine gemeente in een grote woestijn **van** onkerkelijkheid.

1. Een blik in het verleden

Het verleden van de gereformeerde kerk in Gardanne laat een opvallende **verscheidenheid** zien.

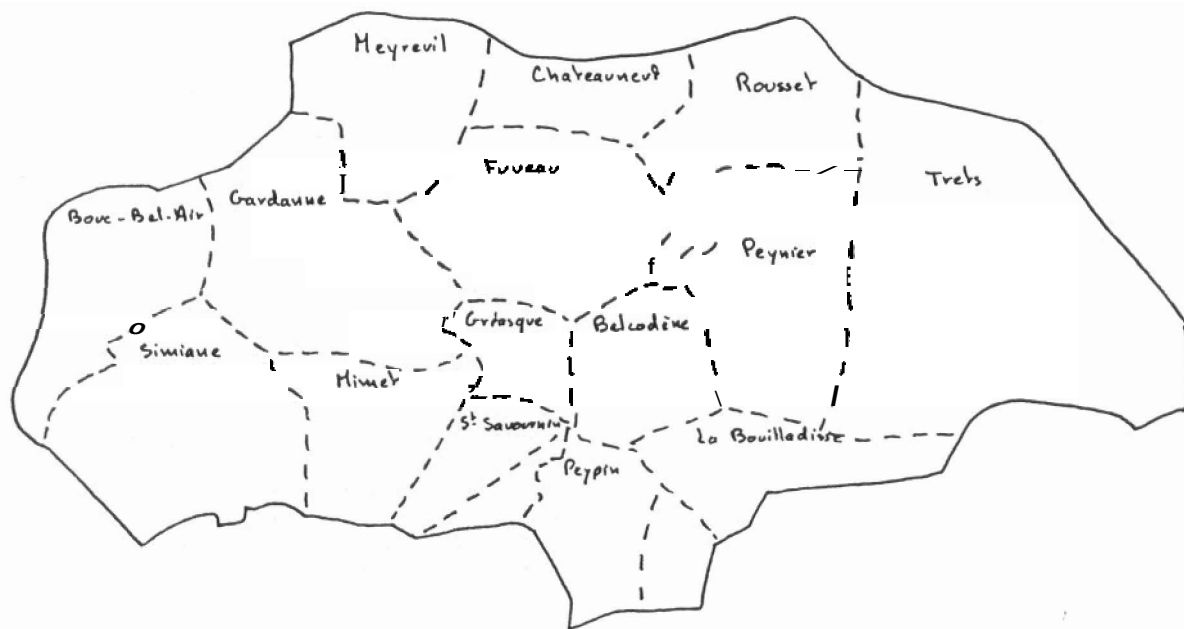
Rond 1962 bestaat er warempel een goed draaiende **EREI-gemeente**¹ met als voorganger ds. Serr.

Aan deze bloeiperiode komt echter een **eind**. Korte tijd nadat hij met emeritaat is gegaan overlijdt ds. Serr en een nieuwe predikant zit er voor de gemeente niet in. Er zijn andere gemeentes die dringender een predikant nodig hebben en Gardanne kan wel terecht in Aix-en-Provence, aldus de EREI.

Met het wegvallen van de predikant begint de **achteruitgang** van het gemeenteleven in Gardanne. (In de **Franse gereformeerde** kerken steunt dit gemeenteleven groten-deels op de predikanten. Valt de predikant uit, dan dreigt het **algauw** stil te komen liggen).

De EREI zien zelf geen kans om tijd, geld en mensen in Gardanne te steken en daarom dragen ze de geslonken gemeente over aan de ERF, misschien **zal** die **wel** een predikant kunnen sturen.

Ook voor de ERF zit een predikant er echter niet in. Wel worden er **lekepredikers** naar Gardanne gezonden. De ge-

meente gaat echter verder op haar retour. De **ERF** besluit de gebouwen van de gemeente te schenken aan het zogenaamde 'blauwe kruis'. Dit is een organisatie ter bestrijding van het alcoholisme. Ook voor hen valt echter na korte tijd her doek.

Nieuw begin

Inmiddels is Roger Drevet, een actieve leek, in dienst van de EREI, aan de slag gegaan in Gardanne en Bouc-bel-Air, een dorp vlakbij Gardanne. Hij richt zijn aandacht op de jongeren die er wonen en verzorgt ook elke zondag een eredienst. Hij staat echter erg alleen en de gemeente komt niet echt van de grond.

Versterking

In 1984 krijgt Drevet versterking van prof. P. Jones (docent NT op de Faculteit in Aix), van Francis Foucachon en van enkele andere studenten van de Theologische Faculteit. Hun doel is: weer een kerk inplanten in Gardanne. Rinnen drie jaar is er een vaste kern van zeven families uit de omgeving. In juni 1986 vertrekt Francis Foucachon omdat hij zijn studie heeft afgerond. In september 1986 komt zijn broer Samuel op zijn beurt op de Fac studeren en gaat meteen helpen de gemeente op te bouwen.

Zware tijd

In de zomer van 1988 vertrekken vijf van de zeven families, vier in verband met ander werk. Het jaar dat volgt biedt weinig perspectieven. Toch wordt in oktober 1989 besloten in elk geval nog één jaar verder te gaan. Dit besluit krijgt een krachtige impuls in januari 1991). Samuel en Carol Foucachon hebben de overtuiging gekregen dat de Here hen in Gardanne wil gebruiken voor zijn werk. Ze nemen het besluit in Gardanne te zullen gaan wonen en werken. Ze hebben ook een heldere strategie.

Opbloei

Nadat men voor de erediensten verhuisd is naar de woning van de Foucachons (september 1990) loopt het aantal bezoekers ervan in korte tijd op van 25 tot 50 (inclusief de kinderen).

Ook in het afgelopen schooljaar (91/92) bedroeg het aantal aanwezigen zo'n vijftig personen, ondanks het feit dat de familie Jones (9 personen) in de zomer van 1991 is vertrokken naar de Verenigde Staten.

EREI

Roger Drevet werd financieel ondersteund door de EREI. Na Drevets vertrek (eerste helft 1990) besloten de EREI geen geld meer te geven aan Gardanne. Dit omdat ze weinig resultaat hadden gezien tot dan toe en omdat ze es de voorkeur aan gaven een andere plaats te ondersteunen. De gemeente moert toen zichzelf gaan bekostigen. Dankzij steun uit de Verenigde Staten kunnen de Foucachons in hun onderhoud voorzien. Dankzij steun uit Nederland kan het opbouwwerk worden bekostigd. Inmiddels heeft de regionale synode van de EREI nu drie

verzoeken van de gemeente in wording ingewilligd. Dit heeft te maken met de opbloei sinds de zomer van 1990. 1. Gardanne wordt weer beschouwd als evangelisatiepost van de EREI (de gemeente voorziet echter zelf groten-deels in de kosten). 2. De EREI geven een bescheiden subsidie (dit verhoogt de betrokkenheid). 3. De EREI zullen Samuel Foucachon erkennen als predikant. Samuel is wel gevraagd een daarvoor vereiste stage te lopen in de EREI. Deze stage zit er inmiddels op en vanaf september 1992 a.s. hoopt Samuel als predikant verder te werken in Gardanne.

2. Het oog op de toekomst

A. Structuur

Het is de bedoeling in Gardanne een belijdende² gereformeerde kerk te stichten die ook een regiofunctie zal hebben (zie het kaartje).

Dat Gardanne is gekozen als uitvalsbasis ligt aan het feit dat deze plaats het administratieve centrum is van de betreffende regio.

Gebruikelijke opzet

De protestantse kerken in Frankrijk hebben de gewoonte om zodra een gemeente enigszins begint te groeien een zusterkerk te vormen in de buurt. Probleem hierbij is echter dat je dan meteen nog een predikant en nog een kerkgebouw⁴ nodig hebt. En wie zal dat betalen?

Gardanne

De gemeente van Gardanne wil één plaats van samenkost voor heel de regio, ook al is dat zeer ongebruikelijk voor Frans-protestantse begrippen. Rond het ene kerkgebouw zullen meerdere satellieten gevormd kunnen worden, kleine groepen of cellen in de respectievelijke gebieden binnen de regio. Zij zullen instaan voor het getuigen van het geloof in woorden en daden dichtbij de andere mensen. De meeste bekeringen (in Frankrijk en elders?) vinden immers plaats langs de weg van persoonlijke contacten.

Voordelen

Genoemde aanpak heeft voordelen boven de gebruikelijke benadering. Hij is goedkoper. Er is ook een psychologisch voordeel. De gereformeerden, die een zeer kleine minderheid vormen in Frankrijk, hebben er moeite mee hun geloof uit te stralen. Met een grotere kerk zal dat gemakkelijker gaan.

B. Vorming van en onderwijs aan de (a.s.) gemeentelieden

De aanstaande gemeentelieden

Voor hen die gemcentelid willen worden zal er een cursus zijn. Hierin zullen de essentiële punten van het geloof aan de orde komen. Onderwerpen zullen onder andere zijn: waarom is onze kerk een gereformeerde kerk? Wat is precies een lid van de gemeente, een ouderling, een

diaken'? (Op veel plaatsen in Frankrijk functioneren de gemeentelieden, ouderlingen en diakenen slecht omdat **men** geen helder beeld van hen heeft). Wat betekenen de sacramenten'? Iedereen heeft gaven gekregen van de Heilige Geest. Welke zijn **dat** en **hoe** kunnen we in de kerk daar wat inee doen?

De gemeentelieden

Ook voor hen die lid zijn van de gemeente zal er onderrecht zijn. Dan is er nog een bijbelschool voor de kinderen en catechisatie voor de jongeren. Deze laatste is niet per se gericht op het belijden doen. Te vaak is er in Frankrijk sprake van een automatisme waarbij iedereen die de catechisatie heeft gevolgd belijden doet, ook zij die helemaal niet geloven (bijvoorbeeld omdat ze dan – wanneer ze trouwen – hun huwelijk in de kerk zullen kunnen laten bevestigen).

Ongewoon

Al deze plannen voor onderwijs aan de gemeente zijn voor Frans-gereformeerde begrippen zeer merkwaardig. De kleine gemeente in Gardanne kiest niet de gemakkelijkste weg. Veel onbegrip zal haar omringen. Ze kiest deze weg echter bewust en in gehoorzaamheid aan haar Heer.

Besluit

De uitvoering van de genoemde plannen staat cleels gepland voor **een** nabije, deels voor een verdere toekomst. In al dit werk is men afhankelijk van de Here. Mag ons gebed deze gemeente in wording omringen. Mag God haar zegenen en mag Hij door haar werk nog velen brengen tot het loven van Hem, de Almachtige.

Kees Smit

¹ EREI = Eglises Réformées Evangéliques Independantes.

² ERF = Eglise Réformée de France

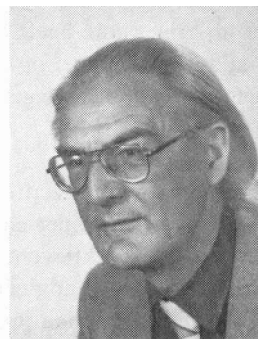
³ die dus de gereformeerde belijdenis aanvaardt.

⁴ In Frankrijk wordt het kerkgebouw van de roomsen 'l'église' genoemd en dat van de protestanten 'le temple'.

Dokter Los spreekt u aan!

In zes lezingen wil Piet Los met u praten over **aktuele** pastorale problemen. Hij **doet dat** op zijn **eigen**, persoonlijke manier, waarbij hij de **din**gen bij hun **naam** noemt en toch mild blijft. Hij begeeft zich als **kwetsbaar mens** 'onder **anderen**' en **geeft zo** aanzetten om de naaste naast u te zien en lief te hebben als **uzelf**.

P.L. Los: Onder anderen
– zes pastorale lezingen –
paperback, 88 pag., f 11,25
verkrijgbaar in de boekhandel

hofs' boodschap is niet nieuw, maar uit de toon waarop hij spreekt over de **naaste**, opvoeding, depressiviteit, assertiviteit, zelfdoding en homofilie wordt duidelijk dat hij begaan is met zijn hoorder/lezer. En dat **spreekt** aan!

Oostergaauw & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100 - 15591

Zuiver kerkelijk besef

In *De Wakker* van 7 augustus jl. schreef prof. dr. W. van 't Spijker in zijn rubriek 'Marginaal?' het volgende:

Onze kerken hebben belang bij een zuiver kerkelijk besef. Waaraan zullen we dit ontlelen? Het valt alleen af te lezen uit de Schrift en daarna uit hetgeen in trouw aan de luisterhouding naar de Schriften, staat opgetekend in onze belijdenis. Het eerste woord is aan het Woord. Dat zal ons leren wat een kerk is en hoe wij ons in en jegens het huis Gods hebben te gedragen. Het kan ons werkelijk helpen om in ons luisteren naar het Woord Gods ons te laten leiden door wat eerdere generaties uit dit Woord hebben opgevangen. We vinden dit in de belijdenis. Derhalve: een zuiver schriftuurlijk en confessioneel kerkelijk besef is slechts te ontlelen aan deze twee. We zullen deze dingen telkens weer tegen onszelf en tegen elkaar moeten zeggen. Want een niet gering percentage van onze kerkleden zegt en ziet het anders. Men kan een geluid vernemen als: hier is niets gedaan met het beroep op Schrift en belijdenis. En dan komen er een aantal argumenten, die deels redelijk, deels geheel onzake-lijk zijn. We komen hoe langer hoe meer tot de overtuiging dat we, als we aan Schrift en belijdenis niet genoeg hebben, geen enkel steekhoudend argument zullen vinden om een eigen kerkelijk leven in stand te houden. Het geldt in de meest volle zin van liet woord: we hebben geen dageraad, dan alleen op deze manier.

Kerkelijk besef en historisch gevoel

Hoe gering de samenhang is tussen deze twee, kerkelijk besef en het gevoel van historisch in deze kerken verworteld te zijn, blijkt slag op slag. Ons kerkelijk leven heeft iet van de grote Europese haren in Rotterdam: transitieverkeer. Zo lang de haven op diepte blijft (een kwestie van voortdurend baggeren) wordt er aangelegd, gelost en geladen. Maar voor het grootste deel gaat de zaak door naar het achterland. Onze kerken hebben in de laatste helft van het bestaan een functie gehad van betekenis voor een kerkelijk achterland dat het onze niet is. Van rechts naar links, door onze kerken heen. En omgekeerd: – van links naar rechts, opschuivend. Van de Gereformeerde Gemeente, via de Chr. Geref. Kerken naar de Gereformeerde Kerken. En vanuit de vrijere hoek, via onze kerken naar de Bond, of naar de Gereformeerde Gemeenten. Es is bij dit alles en ondanks dit alles niettemin sprake van een eigen christelijk-gereformeerd kerkgevoel. Maar er zijn er niet zo veel meer, die dit nog hebben. Wat drie je, als je op zoek bent naar een zuiver kerkelijk besef? Haal je dat bij iemand die uit de Ger. Gemeente komt? Of bij een ander, die van huis uit niet thuis was in dit christelijk-gereformeerde gebeuren? En dat in een tijd, die niet van de geschiedenis leeft, maar die geschiedenis maakt? Zullen onze kerken werkelijk toekomst hebben, dan hebben zij dit indien zij zich laten regeren door Christus zelf. Dat is door het Woord. En in overeenstemming met de belijdenis naai dat Woord. Wat daarbij komt, doet te kort en bouwt in wezen niet.

Zo zijn de kerken gebouwd

Hei is de manier waarop in het verleden een verband van kerken tot stand is gekomen. Wie dit in eigen tijd nastreeft gaat veilig. Hij vraagt niet te veel en hij eist niet te weinig. Hij bouwt op een fundament dat itevig is, omdat er geen andere grond is voor het huis Gods. Dit is ook de enige hoop voor de kerken op de drempel naar het jaar 2000. Stel je voor dat wij het moesten hebben van de laatste honderd jaar! Of van de laatste tien, die oní het meest vers in het geheugen liggen. We mogen het zoe-

ken hij de kerk der eeuwen, die bouwt op Gods Woord. Zuiver kerkelijk besef rekent niet met eigen zin of inzicht. Het berust óp en het berust in de eenvoud, waarin wij genoeg hebben aan de wetenschap dat het Gode behaagd heeft om in deze weg ('Zo is dan het geloof uit het gehoor...') te niaken dat er een volk is, dat de Naam des Heren zal aanroepen. En zo zalig wordt. De en i g grond voor een zuiver kerkelijk besef.

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

OVERLEDEN

Op 29 augustus jl. is ds. J. de Feijter, emeritus-predikant, overleden. Ds. J. de Feijter werd predikant op 21 mei 1950 te Valthemad. In 1954 vertrok hij naar Berkum, in 1967 vei-bond hij zich aan de gemeente te Hoogezand-Sappemeer en in 1978 ging hij naar Hasselt. De predikant ging in 1985 met emeritaat en vierde in 1950 zijn veertig-jarig ambtsjubileum. Na zijn emeritaat woonde hij te Om-men.

BEVESTIGING EN INTREDE

Ds. R. de Wolf, kandidaat te Gees, heeft 6 september jl. intrede gedaan in de kerken Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland, die voor de dienst dec Woords gecombineerd zijn. In de morgendienst werd hij bevestigd door prof. D. Deddens, zijn intrede vond plaats in de iniddagdienst.

ADRESWIJZIGINGEN

De Bilt-Bilthoven * *Diaconie*: P. Blok, Hugo v.d. Goeslaan 13,3723 WK Bilthoven.

Rotterdam-Delfshaven * *Scriba*: P.G. Dirks, Gijsinglaan 716,3026 RM, ☎ (010) 4151246.

Valkenburg (ZH) * *Scriba*: L.C. de Vries, Postbus 78, 2235 ZH.

Siegerswoude-Frieschepalen * *Scriba*: W. Jongsma, Lytse Dobbe 4,9249 NG Frieschepalen, ☎ (05125) 1358.

Rotterdam-Oost * *Predikant*: H. Folkers, Jan Stuytstraat 15,3067 EM, ☎ (010) 4203490 (voorlopig).

* Als regel horen die adres-gegevens in deze rubriek thuis, die ook te vinden zijn in het Handboek.

* Ook het nieuws betreffende beroepingswerk, examina en preekconsenten, particuliere en generale synoden, kerkelijke agenda, jubilea, overleden predikanten en het nieuws van in het Handboek vermelde verenigingen kan worden ingestuurd (geen verslagen!).

* De redactie van de rubriek behoudt i.v.m. beschikbare ruimte zich het recht voor, informatie in te korten of niet op te nemen.

* Gegevens dienen uitsluitend *schriftelijk* opgegeven te worden: De Reformatie, t.a.v. 'Uit de kerken', Postbus 25,4460 AA GOES, *Per fax* is ook mogelijk: (01100) 16492.

* In het algemeen geldt: informatie die donderdagochtend bij ons hinnen is, staat afgedrukt in De Reformatie van de daaropvolgende week.